

Akadémia klasickej ekonómie 2013

Škola, strach a sloboda

Už je to dávno, čo som preč z vysokej školy a o strednej a základnej ani nehovorím. Ako však počúvam okolo seba a v médiách, tak sa tam toho veľa nezmenilo za ten čas (česť výnimkám). Keď hovorím, že sa veľa nezmenilo, tak mám na mysli medziľudské vzťahy, najmä učiteľ-žiak, rodič-žiak. Technologicky sú školy, samozrejme, o kus ďalej. „Len“ v prístupe k ľuďom a práci sa veľmi nevyvíjame.

Nemyslím si, že z pohľadu hodnotových systémov, spôsobu myslenia a konania sú učители nejaká výnimočná skupina ľudí v porovnaní s ostatnými profesiami alebo skupinami ľudí na Slovensku. V čom sa však zásadne líšia od iných skupín alebo profesií je to, že formujú celú generáciu budúcich inžinierov, štátnych úradníkov, lekárov, ekonómov, právnikov, učiteľov a, samozrejme, voličov. Formujú ich myslenie a správanie. Podľa mňa zásadne.

Už dlho nie som ani žiak ani študent a rodičom sa stanem až o mesiac, preto nemám priamy kontakt so slovenským školským systémom. Môžem teda vychádzať len z toho, čo vidím okolo seba – u ľudí v mojom okolí (rodina, práca, známi, náhodní okoloidúci, ľudia v obchodoch a MHD...). A čo také vidím? V prvom rade strach zo všetkého (zo straty zamestnania, z nespravenia skúšky, z prijatia zodpovednosti za zlé rozhodnutie,...) a všetkých (svojho šéfa, svojich rodičov, svojich učiteľov, svojho partnera/partnerky,...).

Myslím si, že s výnimkou vrodenných strachov (biologický strach z neočakávaného svetla a zvuku) sú ostatné strachy naučené. Ak toto platí a ľudia väčšinu svojho detstva strávia v spoločnosti svojich rodičov a v škole, potom je zrejmé, že najviac a najsilnejším strachom sa naučia práve v rodine a v škole.

Človek prežíva strach v 2 rovinách – fyzickej a psychickej. [1] Fyzické prejavy strachu sú najmä zmena krvného tlaku, činnosti srdca a dýchania, rozšírenie zreníc, zvýšené napätie kostrového svalstva... Psychické prejavy strachu sú pocity tiesne, sklúčenosti, bezmocnosti a ohrozenia. Typickou reakciou na strach je útek a ukrývanie sa.

Tu si kladiem otázku: Ako sa asi učí 8 ročné dieťa, ktoré je na hodine stuhnuté od strachu a najradšej by ušlo, keby mohlo?

Moja skúsenosť je, že pre učiteľov a rodičov je iba výkon dieťaťa dôležitý. Čo sa s ním deje, je jeho problém. Ako 8 ročné by už malo predsa samo vedieť, ako sa vyrovnáť so stresom v škole a rodine. Dôležité je nosiť domov dobré známky a neodvrávať. Len aby sme (rodičia) v hanbe neostali. Toto je podľa mňa základný vzorec prežitia na slovenských školách a tento sa potom v dospelosti prenáša do všetkých sfér spoločnosti (súkromnej, štátnej, akademickej,...).

[2] Strach prežívame najmä ako reakciu na hrozbu v aktuálne danom vzťahu. Keď to preniesieme do školského prostredia, tak aktuálne dané vzťahy pre dieťa sú jeho vzťahy s rodičmi, učiteľmi a spolužiakmi.

Akú hrozbu prežíva dieťa v škole vo vzťahu k svojim rodičom a učiteľom? Smrť ani zranenie mu predsa nehrozí, tak čoho sa bojí?

Myslím si, že sa bojí odmietnutia najmä zo strany rodičov a učiteľov, ak nepodá výkon, aký sa od neho očakáva. Tento druh hrozby sa zjavne rodičmi a učiteľmi nepovažuje za dostatočne dôležitý, aby mu

venovali pozornosť. Potom postoj „uč sa, lebo bude zle“ spôsobí, že výkon sa ešte viac zníži, keďže človek najlepšie výkony podáva, keď je „v pohode“. Čiže máme tu na jednej strane učiteľov a rodičov, ktorí chcú výkony (prečo vlastne?) a neuvedomujú si, že týmto paradoxne spôsobujú zníženie výkonu dieťaťa. Keď takto človek funguje 12/13 rokov (berme iba základnú a strednú školu, keďže tieto absolvuje takmer každý), asi ťažko sa dá očakávať, že následne v dospelosti bude fungovať inak – ako vyzretý človek schopný reálne zhodnotiť na aký výkon má, ktorý nebude len slepo vykonávať príkazy od autorít a teda bude môcť naplno realizovať svoj potenciál.

Takto slovenským školským systémom vytrénovaný človek sa v dospelosti zamestná v nejakej firme alebo v štátnej správe a hore opísaný scenár sa začína opakovať len s inými osobami a funkciami. Ráno príde šéfko a vybalí na mladého junáka alebo švárnu dievčinu zoznam úloh, ktoré má splniť, povedzme do týždňa. Žiadna diskusia o tom, či sú dané úlohy potrebné alebo či je ich splnenie do týždňa reálne splniteľné. A kolotoč sa začína. Zrazu mladý junák zistí, že 3 úlohy sú zbytočné, lebo na nich už robí niekto iný a zvyšné nemá šancu stihnúť v danom termíne, lebo na ich splnenie potrebuje informácie od kolegov, ktoré od nich z najrôznejších dôvodov nemôže dostať načas. A napätie sa stupňuje, lebo úlohy treba splniť (dal ich samotný šéf!)... Nepripadá vám to nápadne podobné so situáciami v škole?

Po čase sa náš mladý junák dá dokopy so švárnou dievčinou a príde na svet dieťa. Akým postojom sa od nich to dieťa asi naučí? Začíname sa točiť v začarovanom kruhu. Keď sa takto točíme desiatky rokov (čo sa podľa mňa točíme), musí sa to zákonite prejavíť aj na ekonomike krajiny a to tak, že tu máme masu obyvateľstva, ktorá necháva o svojich životoch rozhodovať iných ľudí a vytvára kultúru závislosti (na rodičoch, na štáte, statuse) a nárokovateľnosti (sociálne dávky, rôzne výhody pri podnikaní alebo v zamestnaní, ktoré absolútne nie sú potrebné pre výkon práce alebo podnikania...). S takýmto životným štýlom postaveným na strachu (človek je stále v strehu, lebo sa bojí prísť o svoje postavenie, výhody, peniaze, či ľudí...) je nevyhnutne spojený dlhodobý stres. Dnes už vieme, že stres je spúšťačom alebo hlavnou príčinou mnohých závažných ochorení, resp. môže viesť k zraneniam alebo nehodám (človek v strese je nepozorný). Chorí a zranení ľudia nielenže ekonomiku krajiny nepodporujú (keďže nie sú schopní produkovať hodnoty), naopak prenášajú ekonomickú záťaž na iných ľudí.

Štátni predstavitelia, ktorí majú hlavný vplyv na školský systém, nijakým spôsobom nepodporujú zmenu tohto systému, keď dieťa je učené žiť v strachu (strese), vykonávať príkazy autorít (nesamostatnosť) a podávať výkony, aby bolo prijaté pre neho relevantnými ľuďmi (podmienené prijatie – oslabuje sociálne väzby). Myslím si, že tento stav je pre nich výhodný, lebo generuje ľudí, ktorí sú ľahko manipulovateľní. K manipulácii potom dochádza práve prostredníctvom šírenia strachu medzi ľuďmi a vytváraní dojmu, že práve štátni predstavitelia sú zárukou odstránenia týchto nepríjemných stavov. Očakávať preto, že zmena príde práve z prostredia štátu, je stratený čas. Okrem toho, moja skúsenosť je, že o zmenu nie je veľký záujem ani medzi ľuďmi. Pre bežného človeka s jeho strachmi je láková predstava, že o veci, ktorých sa bojí (napr. strata zamestnania), sa postará niekto iný (napr. štát zmenou zákonníka práce). Prebratie osobnej zodpovednosti za vlastný život znamená vystaviť sa veľkým strachom. Myslím si, že strachy, ktoré má väčšina obyvateľstva sú prekonateľné. Ich prekonanie je však možné iba vlastným pričinením a znamená niekedy obrovskú námahu pre daného človeka. Načo sa však namáhať, keď to za mňa vyrieši niekto iný (napr. štát)?

Výsledkom prekonania vlastného strachu býva získanie dôvery v samého seba a vo svoje schopnosti, čo umožňuje človeku konať slobodnejšie. Toto otvára človeku významné možnosti uplatniť sa, či už ako zamestnanec alebo podnikateľ. Kto bol niekedy na prijímacom pohovore do zamestnania v pozícii toho, kto zamestnanca vyberá, určite zažil ľudí, ktorí mali dôveru vo svoje schopnosti (a aj ich reálne mali) a takých, ktorí ju nemali (hoci samotné schopnosti mali). Koho ste si vybrali? Prvého alebo druhého?

Vzdelanie považujem za veľmi dôležité pre život človeka z viacerých dôvodov:

1. Mozog človeka baží po spoznávaní. Táto túžba je najvýraznejšia v detstve. V dospelosti zoslabne, ale nemizne. Myslím si, že je propešné pre zdravie človeka spoznávať nové veci a takto vyživovať mozog, ktorý riadi celé telo.
2. Vzdelaný človek je ťažšie manipulovateľný.
3. Vzdelanie väčšinou prispieva k vyššej kvalite života človeka, keďže si vie ľahšie zabezpečiť základné životné potreby a tým pádom sa môže viac venovať rozvíjaniu vyšších životných potrieb (potreba prijatia, uznania, sebarealizácie).

Rozumejú však deti tomu, prečo je pre život výhodné učiť sa? Myslím si, že nie. Len vedia, že keď podajú výkon v škole, tak sú ocenené (rodičmi, učiteľmi) a naopak, keď nepodajú očakávaný výkon, ocenenie neprichádza alebo dokonca prichádza trest. Toto sa učia deti na školách: vysoký výkon = som hodnotný človek, nízky výkon = som človek s nízkou hodnotou. Potom sa netreba čudovať tomu, že si deti chcú dokazovať svoju hodnotu rôznymi deštruktívnymi spôsobmi, ktoré ich okolie vyhodnocuje ako „zlé správanie“. Toto správanie môže mať aj rôzne jemnejšie formy, napr. podvádzanie pri písomkách. Vďaka podvodu získa dieťa známku, za ktorú je ocenené rodičmi a učiteľmi. Vtedy nie je preňho podstatné, aká cesta k tomu viedla. Keď takto fungujú celé generácie, rozšírenosť korupcie v slovenskej spoločnosti nemôže nikoho prekvapiť.

Deti sa teda neučia, lebo je pre ne prirodzené spoznávať nové veci, ale preto, aby získali ocenenie svojich rodičov a učiteľov alebo naopak, aby sa vyhli trestu. Táto motivácia je, podľa mňa, katastrofou pre samotné deti. Aké možnosti majú s tým niečo robiť, keď si to neuvedomujú a v ich veku si to ani nemajú šancu uvedomiť? A aj keby si to náhodou uvedomovali, čo by s tým mohli robiť zoči-voči svojim rodičom?

Je zodpovednosťou nás dospelých rozmýšľať o tom a vykonať nápravu.

Keď sa zamyslíme nad slovenskou ekonomickou realitou v kontexte myšlienok na predchádzajúcich stranách, asi nás neprekvapí, že ľudia volia istoty, politici nemajú problém zadĺžiť krajinu po uši a nikto nechce byť za nič zodpovedný. Čo je však na tom všetkom najhrozivejšie je fakt, že sa ani náhodou nezdá, že by došlo v relevantnej časti spoločnosti k uvedomeniu. Takže problémy sa naďalej len prehľbujú. Svoje zohráva aj to, že podobné úvahy sú len ťažko ekonomicky vyčísliteľné a teda nie sú brané ako relevantné ekonomické fakty, ktorým by venovali politici a ekonómovia pozornosť.

Čo teda navrhujem?

Navrhujem začať sa otvorene rozprávať o školských vzťahoch (žiak-rodíč, žiak-učiteľ, učiteľ-učiteľ, atď.). Účastníkmi takýchto rozhovorov by mali byť rodičia, učitelia, žiaci (od istého veku) a skúsení facilitátori. V rámci týchto rozhovorov si úprimne odpovedať na otázky: Prečo chcem, aby moje dieťa dosahovalo špičkové výsledky? Čo mu/jejhrozí, keď také výsledky nebude dosahovať? Ako vnímajú žiaci význam vzdelania, ako mu rozumejú a prečo? Cítim sa ako učiteľ zahanbený, keď sa ukáže, že dieťa je v niečom šikovnejšie ako ja alebo mu neviem odpovedať na jeho otázky? Trestám svoje deti za to, keď nepodajú výkon, aký od nich očakávam? Ak áno, prečo? Čoho sa deti v škole boja? Boja sa deti dostať „zlú známku“? Ak áno, prečo?

Myslím si, že človek si niekedy neuvedomuje svoje správanie a motívy, ktoré sú za ním. Vtedy môže pomôcť pohľad zvonka, od iných ľudí a práve na toto sú ideálne diskusie, ako som ich popísal v predchádzajúcom odstavci. Pri podobných rozhovoroch môže človek pochopiť motívy svojho správania (prečo trvám na vysokých výkonoch svojho dieťaťa?), porozumieť, čoho sa vlastne bojí (prečo nemôže dieťa priniesť „zlú“ známku z predmetu, ktorý ho nebaví?) a niečo s tým spraviť (oslobodiť sa).

Takýto prístup znamená beh na dlhé trate a tvrdú prácu na sebe samom. Nie je to žiadny zázračný liek, ktorý v priebehu roka premení Slovensko z krajiny, kde sa pestuje kult strachu, na krajinu, kde sa ľudia správajú slobodne a naplno realizujú svoj potenciál. Je to veľmi neatraktívny a nepopulárny prístup, ale pochybujem o tom, že pozitívne zmeny v krajine sa dajú dosiahnuť jednoduchším spôsobom. Takmer každý úspešný človek vám povie, že svoj úspech dosiahol práve vďaka prekročovaniu svojich zón komfortu. Spomínané rozhovory sú podľa mňa prvým a zároveň nevyhnutným krokom k tomu, aby sa stojaté vody slovenského školstva rozhýbali.

Problémy, ktoré navrhované riešenie so sebou prináša, sú najmä časová náročnosť a skutočnosť, že výsledky (zlepšenie vzťahov v školskom prostredí a z toho následne vyplývajúca zvýšená kvalita výučby) sa prejaví až po niekoľkých rokoch. Ekonomické výsledky sa prejaví ešte neskôr. Môže to byť v horizonte 10-20 aj viac rokov.

V dnešnej dobe, kedy nikto „nemá čas“ a každý chce výsledky hneď, ľudia len veľmi ťažko prijmú takéto riešenie. Preto navrhujem vyskúšať to v triedach alebo školách, kde je dnes ochota začať konať. Zmena v spoločnosti sa vždy začne tak, že konať začne zopár ľudí a keď ostatní v ich konaní vidia zmysel, postupne sa začínajú pridávať. Keď toto pokračuje dostatočne dlhý čas, v spoločnosti sa objaví kritická masa, ktorá postupne presadí rozsiahlejšie zmeny aj na úrovni štátu.

Ľudia konajúci pod vplyvom strachu, nekonajú slobodne a teda nerealizujú naplno svoj potenciál. Ak chceme žiť slobodne a naplno realizovať svoj potenciál, potrebujeme porozumieť svojim strachom.

Použitá literatúra

[1] <http://www.i-psychologia.sk/view-235.php> - podtitul Strach a obavy, druhý odstavec odspodu

[2] <http://www.i-psychologia.sk/view-235.php> - podtitul Strach a obavy, siedmy odstavec odspodu